

Luisteren is een hele kunst

Inleiding

We kozen voor vandaag voor een wat ander onderwerp dan u van ons gewend bent. Het gaat over de manier waarop we luisteren. Luisteren is namelijk een hele kunst, een kunst die je moet verstaan. Het mag misschien heel gemakkelijk lijken - je zou kunnen zeggen: ik hoef toch niet zoveel te doen, alleen maar te luisteren - , maar dat blijkt vaak een stuk moeilijker dan we denken. Hoe makkelijk hoor je niet (goed) wat de ander tegen je zegt. Echt goed luisteren naar de ander is nog niet zo eenvoudig.

Bij luisteren zal je al gauw denken aan de ene mens die luistert naar de andere mens, maar ik wil vanmorgen toch beslist niet voorbij aan het luisteren tussen God en mens. De mens die naar God luistert en God die naar de mens luistert.

Ik wil beginnen met iets te zeggen over het luisteren in het algemeen om daarna iets zeggen over *de andere kant* van het luisteren: het spreken en ik wil iets zeggen over het *vervolg* van het luisteren, want bij het luisteren blijft het niet, kan het eigenlijk ook niet blijven.

Luisteren

Wij kennen tal van werkwoorden - en dus situaties - rond het luisteren. Naast het woord luisteren zelf natuurlijk heb je: horen, aanhoren, je oor te luisteren leggen, met een half oor luisteren, het ene oor in en het andere oor weer uit laten gaan, niet horen, aandachtig luisteren, niet willen luisteren, een luisterend oor voor iemand hebben. Dat toont dat er heel wat manieren van luisteren zijn. U ziet dat niet alle luisteren hetzelfde is. Wat wordt in al die situaties zichtbaar? In al die situaties gaat het om jouw aandacht en jouw openheid, maar daar moeten we direct wat aan toevoegen, want het gaat om openheid en aandacht *voor wat die ander tegen je zegt*.

Waar begint echt luisteren mee? Dat begint bij het laten uitspreken van de ander, in de brede betekenis van het woord: letterlijk, maar ook figuurlijk. Wij hebben namelijk snel de neiging om iemand op enig moment in de rede te vallen. 'Op enig moment', waaronder als we het oneens zijn met de ander. Veel lastiger is om iemand helemaal te laten uitspreken om alles te horen wat hij/zij zeggen wil. Pas als je het hele verhaal gehoord hebt, kan je reageren. Val je snel in de rede, dan krijgt die ander al geen gelegenheid om de laatste zin die hij/zij gesproken heeft, toe te lichten, uit te leggen. Een verhaal heeft immers een begin en een eind. Je kunt het vergelijken met een Bijbelverhaal dat voorgelezen wordt. Om het te snappen heb je wel het *hele* verhaal nodig. Die gelegenheid geef je de ander niet, als je hem/haar halverwege in de rede valt.

U moet me goed begrijpen, ik geef hier een beginsel aan: de ander onderbreken/in de rede vallen betekent dat je de ander niet de gelegenheid geeft om het hele verhaal te vertellen dat jij nodig hebt om hem goed te kunnen begrijpen.

Daar sluit een volgende kwestie op aan: iets dat ongelooflijk vaak voorkomt. Als je er eenmaal oog voor hebt, dan valt op dat dat heel erg vaak gebeurt. Je moet niet denken dat alleen anderen het doen, want je doet het vaak zelf ook. Dat is dat je het gesprek halverwege van de ander overneemt. Het is iets dat vooral gebeurt, als die ander iets vertelt, dat jij ook hebt meegemaakt. Vaak gebeurt het, dat die ander die aan het vertellen was, helemaal 'verdwijnt'. Degene die het overgenomen heeft, komt vaak niet meer terug op het verhaal van de ander. Als je erop gaat letten, dan kan het gebeuren dat je in je omgeving ontdekt dat het karakteristiek is voor bepaalde mensen. Die doen dat steeds. Ze hebben het vaak niet in de gaten dat ze gesprekken vaak overnemen en zo naar zichzelf toe halen.

Daarmee ben ik precies op het punt, waar het bij het luisteren toch eigenlijk op aankomt. Want hoe luisteren wij? Wij luisteren vaak vanuit onszelf: wat wij er mee kunnen, wat ons erin raakt, wat wij ook hebben, wat ons interesseert. Kortom, in veel van ons luisteren zijn wijzelf het middelpunt. We halen eruit wat we zelf belangrijk vinden, wat ons erin treft, enzovoort. Maar heb je dan echt naar de ander geluisterd? Als je luistert, waarbij jezelf het middelpunt vormt, zoals dat tot uitdrukking in zinnestjes als 'Je haalt eruit wat jij belangrijk vindt, wat jij ook hebt', dan zet je als het ware een filter op wat de ander tot je zegt. Je haalt er alleen het jouwe uit, als u begrijpt wat ik bedoel. Maar daardoor komen andere dingen die de ander ook tegen je gezegd heeft, niet tot je. Je was immers steeds bezig die dingen eruit te halen die met jou en/of met jouw situatie van doen hebben. Echt luisteren is echter niet luisteren, waarin jij zelf het middelpunt bent, maar waarin de ander centraal staat. Die wil jou wat zeggen. Die wil wat van hem/haar naar jou overbrengen. De vraag is of je dat ook hoort. Anders gezegd, de vraag is of jij kunt zwijgen over jezelf.

Dat zal ongetwijfeld de vraag oproepen, of je jezelf bij het luisteren dan helemaal niet mag meenemen. Nu zou ik dat geenszins willen ontkennen, om die andere te begrijpen moet je zelfs jezelf ook meenemen, maar dan ook met name om die ander te kunnen verstaan. Wat is dan verstaan? Dat is dat je wat die ander zegt, een plek kunt geven binnen je eigen wereld. Wat mij treft bij deze vraag, is dat je daaraan toch eigenlijk goed kunt zien hoe we daar toch aan vastzitten om het gehoorde door onze eigen bril - een beetje een merkwaardig beeld misschien in dit kader - te horen. Ik zou dan ook zeggen, natuurlijk mag je jezelf meenemen, maar zet jezelf dan niet in ten bate van jezelf, maar om die ander goed te horen. Niet alleen maar eruit pikken wat voor jou van belang is of wat jou raakt. Heb er oog voor dat het bij het luisteren niet om jou gaat, maar om die ander: wat die zegt.

Luisteren als het begin van de geloofsrelatie

Als we nu eens van onszelf uitgaan als luisteraar, dan zijn er wat de spreker betreft - want die twee horen bij elkaar, luisteren staat nooit op zichzelf, het veronderstelt dat er iemand anders is die tot je spreekt - *twee* andere mogelijkheden: de ander is een mens is degene die tot jou spreekt, maar we kunnen ook uitgaan van God als spreker en wij als luisteraars. Ik wil het even over die laatste situatie hebben. Zo'n positie als luisteraar nemen we op zondagmorgen in met de Dienst van het Woord. Er wordt tot ons gesproken, wij zijn hoorders van het Woord.

Ik voeg daaraan toe dat deze situatie karakteristiek is voor de Godsrelatie: God die spreekt en de mens die luistert. Daar ligt wat de geloofsrelatie betreft aan onze kant het begin: bij het luisteren. Uitgangspunt van de relatie is dat we in God een sprekend iemand hebben en dat het allereerste wat we doen luisteren is (nog voordat we geloven). Dat is wat dan ook vaak wat door God aan het begin gevraagd wordt: 'Hoor' of 'Hoort het woord van de Heer'. U kent het Hebreeuwse woord ook wel uit de Joodse geloofsbelijdenis: *Sjema Jisrael* = 'Hoor, Israël' (Deuteronomium 6,4). Ik heb het gevoel dat we deze twee dingen: het *spreken* van God en wij als *hoorders*, wat zijn kwijtgeraakt. Er is heel wat anders voor in de plaats gekomen. Het mag zelfs opvallend genoemd worden dat nog maar één woord een centrale rol speelt, en dat is het woord 'ervaren'. Wat daarbij treft, dat is dat dat woord alleen onze rol vertolkt; het woord 'rol' is eigenlijk veel te veel gezegd, want er is eigenlijk nog maar amper een rol voor ons, als het alleen gaat of wij het ervaren. U ziet dat daar geen woord bij voorkomt dat nog enig handelen van God omschrijft. De theologie sprak vroeger nog van 'openbaring en ervaring'. Wat ik maar wou zeggen, is dat we op die manier door alle nadruk op dat 'ervaren', die kwestie van dat spreken en luisteren amper nog een rol van betekenis heeft. Op die manier spreken we zelf niet. We zeggen niet dat God niets meer tot ons zegt, maar dat we Hem niet meer ervaren. Daarachter gaat de gedachte schuil van God die zich in onze *werkelijkheid* zou moeten manifesteren, waar we in de liturgie uitgaan van een God die (via de *Schrift*) tot ons spreekt.

Luisteren > doen

Nu blijft het, als het goed is, niet bij dat luisteren. Als het goed is, *kan* het daar ook niet bij blijven. Dat brengt me bij mijn volgende punt. Bij het luisteren van de één hoort dat een ander spreekt, maar er volgt ook nog wat op het luisteren. De vraag 'Wat volgt erop?' Als je na de kerkdienst bij de uitgang staat, dan kan je daar wat een vervolg meemaken. Dan komen mensen met hun reactie, dan zeggen mensen tegen je: 'Dat was een mooie preek, dominee' of 'Daar was ik het absoluut niet mee eens.' Dat is karakteristiek voor veel luisteren dat er als reactie op wat gehoord wordt met een oordeel over het zojuist gehoorde gekomen wordt. Nu mag dat natuurlijk, ik wil niet zeggen dat je geen oordeel zou mogen geven over het gehoorde, mijn vraag is wel of je dan blijkt geeft ook echt geluisterd te hebben. Want luisteren zelf mag een hele kunst zijn, maar het is nog meer, bij luisteren hoort nog wat meer. Anders gezegd, het kader is breder dan alleen de twee woorden: spreken en luisteren. Dat horen is geen eindpunt, maar heeft nog weer een vervolg: in de daad, in het doen, in het ge-hoor-zamen of ge-hoor-geven. Luisteren staat tussen spreken en doen in. *Waarom* luister je? Je luistert om er wat mee te *doen*. Anders is luisteren alleen aanhoren. Zo'n reactie willen mensen nog wel eens geven op wat iemand gezegd heeft: 'Ik kan er niets mee' en dan kan aangevuld worden, 'mee *doen*'.

Je kunt op verschillende manieren luisteren. Veel luisteren is alleen maar ontvangen, het gehoorde tot je nemen, aanhoren, en verder niets. Dan is luisteren consumeren en de luisteraar een consument. Het luisteren/horen, waar de Bijbel over spreekt, is echter een heel actief gebeuren. Daar ben je met hart en ziel op en in betrokken. In de Bijbel blijft het ook niet bij het horen met het oor, maar moet het gehoorde uiteindelijk in het hart terechtkomen. In de Bijbel is het hart de plaats waar de plannen bedacht worden. Vaak moet het allemaal kant en klare-pot zijn wat mensen willen horen. Dat is het echter niet altijd. En dat zou ook niet zo moeten zijn. Je moet wat te kauwen hebben, er moet wat te ver-werken zijn.

Uiteindelijk gaat het er bij het luisteren om, dat je er wat mee doet, dat je aan de slag gaat met wat je gehoord hebt. Allereerst dat je de waarheid die erin zit, ook in je opneemt, en dus aanvaardt. Dan kan je al zeggen dat je er wat mee doet. Maar dan gebruik ik het woord 'doen' in figuurlijke zin. Het gaat er uiteindelijk om dat het gehoorde ook echt gedaan wordt. U begrijpt, ik zit nu helemaal in de kerk op zondag. Vandaar ook: eerst de Dienst van het Woord, die wordt gevolgd door de Dienst van het Antwoord. En het antwoord kan op twee niveaus gegeven worden: door er met woorden op te antwoorden, maar het kan ook, en daar gaat het bij het evangelie om dat het gehoorde gedaan wordt (Lucas 6,46-49, 8,19-21). Daar ligt de eigenlijke spits van de Dienst van het Woord/van het Bijbelse verhaal.

Als mensen echt luisteren naar hetgeen door de ander/Ander tot hen gezegd wordt, dan veranderen ze ook. Dat is tenslotte het doel van alle spreken dat de hoorder verandert, in zijn denken, in zijn gedrag, in zijn oordeel, in zijn opvattingen, in zijn houding naar anderen toe.

Luisteren - geloven

Mijn laatste stap. Want er zit nog wat tussen het horen en het doen in? Dat is het werkwoord 'geloven'. Je geeft tenslotte niet zomaar gehoor aan alles wat je hoort. Je moet in het gehoorde ook vertrouwen hebben. En dat is nu net wat geloven is: vertrouwen hebben in wat God tegen je *zegt*, in die zin dat je aan die woorden gehoor kunt geven, omdat ze zullen doen wat jou erin werd beloofd. God spreekt eigenlijk steeds met twee woorden gesproken: gebod (doe jij dat) en belofte (ik zal jou dat doen). Voorbeeld: Genesis 12, 1 'Ga jij uit je land, je maagschap en je vaderhuis (*gebod*) en Ik zal je tot een groot volk maken (*belofte*).

Daar zit vaak ook het grote probleem van hetgeen tot ons gesproken wordt: dat we die belofte niet geloven,

Tot slot

Ik moet u zeggen dat ik zelf eigenlijk ook verrast ben door het onderwerp. Het bracht me vanmorgen bij de kern van onze relatie met de Here God. Kijk je naar onze plaats daarin, dan gaat het om ons luisteren, van Gods kant om het spreken. Dat horen van ons krijgt weer een vervolg in het doen. En daarop antwoordt Hij van zijn kant weer door zijn belofte na te komen.

Dat brengt je tenslotte bij het woord dat de clou vormt van het luisteren: de vraag of je vertrouwen hebt in wat Hij tegen je zegt. Maar alles begint bij het luisteren. Dat luisteren een hele kunst is zal, als u daar nog niet achter was, nu wel duidelijk zijn.

Vragen

1. Wat spreekt u in het meeste aan in het verhaal van ds. Riemersma?
2. Waarom is het zo fijn, als iemand echt naar je luistert?
3. Gaarne uw commentaar op zijn uitspraak: 'Als mensen echt luisteren, dan veranderen zij ook'.
4. Waar hebt u zelf moeite mee bij het luisteren?
5. Wat vindt u van deze uitspraak: 'Spreken is zilver, nauwkeurig luisteren is goud.'

Ds. Nico Riemersma hield deze lezing op de seniorendag 25 maart 2009 in de Bethelkerk, Den Haag